

Herkomst helder in Museum Flehite

Het is tegenwoordig een heet hangijzer in museumland: heeft dat leuke kunstvoorwerp van je geen vervelend geurtje? Is het misschien betrokken geweest bij de kunstroof van Joodse verzamelaars en handelaars tijdens de Duitse bezetting? De Nederlandse Museumvereniging heeft de musea daarom opnieuw gevraagd om hun collectie hierop door te lichten.

door GERARD RAVEN

Tien jaar geleden heb ik onderzoek gedaan naar verdachte verwervingen in de jaren 1940-1948. Ik vond er toen maar één: de collectie van de Joodse slagersknecht Jules Frank. Hij verzamelde gedenkorden en dergelijke van ons vorstenhuis. Toen hij met zijn vrouw als laatste Joden van Amersfoort werd opgeroepen gaf hij de collectie in bewaring aan bekenden. Daarna is het echtpaar vermoord in een vernietigingskamp. In 1946 werd de verzameling aan het museum overgedragen met de mededeling dat Jules het zo had gewild. Maar hoe konden we

Oranjeflesje van Jules Frank.

dat nu zeker weten? Gelukkig zijn alle Joodse nalatenschappen afgehandeld door het Nederlandsche Beheer-instituut. In het archief vond Dick Kaajan van het Nationaal Archief ten slotte het antwoord. De familie Frank had er een paar jaar over gebakkeleid, maar ten slotte toegestemd dat de verzameling in het museum bleef. Herkomst helder dus.

BRONNEN

Vorig jaar vroeg de Museumvereniging om het onderzoek uit te breiden tot de gehele periode sinds 1933. Men organiseerde ook een symposium voor de musea. Daarna heb ik de aanwinstenboeken doorgenomen op zoek naar mogelijk verdachte kunst. Over de jaren 1948-1958 ontbreken deze boeken, vermoedelijk omdat conservator D.H. Huygen te oud werd om het goed bij te houden. Gelukkig maakte het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Flehite in die periode wel getikte jaarverslagen, waarin de belangrijke aanwinsten werden vermeld. Ten slotte zijn er aanwinstdossiers. De periode vanaf 1964 is gedekt door herinnering van Map Heijenga en Burchard Elias.

TOPSTUKKEN?

Zijn het nu zulke topstukken om je druk over te maken? Nee, maar daar gaat het ook niet om. Uit het boek van Burchard Elias was al bekend dat de OVF in de jaren 1920-1975 nauwelijks geld had om iets aan te kopen. De schenkingen kwamen doorgaans van de leden zelf. En dat waren in de jaren dertig doorgaans stukken zonder *herkenningswaarde*, zoals prenten, textiel of kleding. Een bloemschilderij werd aangekocht uit een plaatselijke tentoonstelling, vermoedelijk om de kunstenaar te steunen. Van belang is alleen een middeleeuws koperen luid-

klokje, dat in de binnenstad is opgegraven en voor f 10 is aangekocht van een bevriende Amersfoortse antiquair. Toch was het belangrijk om de zaken goed uit te zoeken. In deze jaren is de Joodse bevolking van Amersfoort drastisch gegroeid. Duitse vluchtelingen brachten het aantal van circa 300 op 800. Tijdens de Duitse bezetting zijn 356 Joden vermoord. De anderen wisten meestal onder te duiken. Ongetwijfeld hebben zij kostbaarheden verkocht om voedsel te kopen. Er zijn geen aanwijzingen dat daarvan iets in het museum terechtgekomen is. Net als Frank gaven andere Joden spullen in bewaring in de hoop terug te keren uit de kampen en ze dan op te halen. Vaak waren dat trouwens niet eens kostbare zaken. Zo gaf de arme opkoper Louis Cohen zijn gebedsmantel en -boeken aan een student theologie die hij kende. De latere predikant bewaarde deze zorgvuldig en schonk ze in 2005 aan het museum.

In de periode 1948-1958 kreeg het museum voorwerpen als een gevelsteen, een uithangbord, koperplaten van gravures, kleding en speelgoed. Van waarde is de zegelring van jonker Everard Meyster, die drie eeuwen door de familie Meyster was bewaard.

In 1958 beginnen de aanwinstenboeken weer en wordt het makkelijker werk. Het beeld blijft echter hetzelfde. Voorbeelden zijn een collectie stenen en fossielen, een souvenir van een Belgische vluchteling uit 1914-1918, drogisterijartikelen, huzaren- en schuttersuniformen, de etsplaten van de kunstenaar Adolphe van Weezel Errens (uit familiebezit), een rouwbord en een kanten kap.

Met het aantreden van Burchard Elias brak een gunstiger tijd aan. Het werd nu weer denkbaar om op veilingen of rechtstreeks van handelaren te gaan kopen. Sindsdien zijn inderdaad steeds duurdere voorwerpen aangekocht,

met als uitschieters de memorietafel van Van Schayck en enkele schilderijen van Matthias Withoos.

DOORLICHTEN

Hoe weet je nu wat een voorwerp verdacht maakt en wat doe je dan? Ik heb geweldige steun gehad van Helen Schretlen van bureau Herkomst Helder, die veel ervaring heeft met dit soort werk. Helen heeft alle namen van verkopers en schenkers voor me doorgelicht, waarbij speciaal werd gelet op veilinghuizen. Ook zijn foto's van de waardevolle schilderijen vergeleken met de foto's van roofkunst bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie en op gespecialiseerde websites. Ten slotte konden we eind 2010 samen concluderen: Museum Flehite heeft

Links: Luidklokje.

Onder: Gebedsmantel en -boeken van Louis Cohen.

BRONNEN

■ Archief Eemland, Archief Oudheidkundige Vereniging Flehite 1878-1994 (bnr 129)

■ Burchard Elias, *Flehite 1878-2003: geschiedenis van een vereniging en een museum* (Amersfoort 2004)

■ Eelke Muller en Helen Schretlen, *Betwist bezit: de Stichting Nederlands Kunstbezit en de terug-gave van roofkunst na 1945* (Zwolle [2002])

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.

geen verdachte voorwerpen. Dat oordeel is inmiddels overgenomen door het bestuur van de commissie Herkomst Helder. Daarmee is dit museum één van de eerste die de procedure goed heeft doorlopen.

ALERT BLIJVEN

Kunnen we nu voortaan rustig achterover leunen? Het blijft altijd denkbaar dat er een nieuwe verdachte aanwinst komt. Dat bleek al vorig jaar, toen we een schilderij van Thomas van Veenendaell kregen aangeboden met een etiket van kunsthandel Goudstikker. Het is een portret van de Amersfoortse notaris Willem van Hoorn uit 1676. Gelukkig bleek dat Goudstikker het schilderij nog zelf heeft kunnen verkopen, waardoor de aanwinst koosjer werd. Dankzij een fondswervingsactie van Albert Boersma van de Collectiecommissie is het schilderij inmiddels verworven; we komen er in een volgend nummer op terug. Maar verdachte kunst hoeft niet alleen uit Joods bezit te komen. Een voorwerp kan gestolen zijn, onder valse voorwendsels gekocht enzovoort. Het blijft voor musea zaak om vriendelijk naar de herkomst te vragen zonder potentiële schenkers of verkopers af te schrikken.